

BITIRUVCHI SINF O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH MASALALARI: PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YONDASHUV

Mavlonova Sarvinoz Baxtiyor qizi

Farg'ona tumani 24-maktab,

Meliboyeva Muattarxon Saxobiddinova

Farg'ona tumani 33-maktab

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20730537>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning nazariy va amaliy jihatlarini, kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik hamda pedagogik omillar, kasbiy o'zini anglash va kasbiy qiziqishlarning shakllanish mexanizmlari tahlil etilgan. Shuningdek, o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda maktab, oila va jamiyat hamkorligining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, kasbga yo'naltirish ishlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, bitiruvchi sinf o'quvchilari, kasbiy qiziqish, kasbiy o'zini anglash, kasbiy tanlov, kasbiy kompetensiya, ta'lim va tarbiya.

Kirish. Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularni mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda umumta'lim maktablari bitiruvchilarini kasbga to'g'ri yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchining kelajak hayot yo'li, kasbiy faoliyati va shaxsiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan aynan maktab davrida qabul qilinadigan kasbiy qarorlarga bog'liq bo'ladi. Bitiruvchi sinf o'quvchilari hayotidagi eng mas'uliyatli bosqichlardan biri kasb tanlash jarayoni hisoblanadi. Mazkur davrda o'quvchi o'z qiziqishlari, qobiliyatlari, intilishlari va mehnat bozori talablarini uyg'unlashtirishga harakat qiladi. Shu sababli kasb tanlash masalasi nafaqat pedagogik, balki psixologik va ijtimoiy muammo sifatida ham dolzarblik kasb etadi.

Asosiy qism. Kasbga yo'naltirish pedagogika va psixologiya fanlarida shaxsning individual xususiyatlari hamda jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbiy o'zini belgilashga ko'maklashuvchi uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayon o'quvchilarda kasblar haqidagi bilimlarni shakllantirish, o'z imkoniyatlarini baholash, kasbiy qiziqishlarni rivojlantirish va ongli kasbiy tanlov qilish ko'nikmalarini hosil qilishni nazarda tutadi. Bitiruvchi sinf o'quvchilarida kasbiy o'zini anglash jarayoni o'smirlik va ilk o'spirinlik davrining psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu davrda shaxsning dunyoqarashi kengayadi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi va kelajak rejalari shakllanadi. O'quvchilar o'z qobiliyatlari, imkoniyatlari va hayotiy maqsadlarini anglashga intiladilar. Aynan shu davrda kasbiy qiziqishlar barqarorlashib, muayyan faoliyat sohasiga nisbatan moyillik yuzaga keladi.

Kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi omillar turli xil bo'lib, ular ichki va tashqi omillarga bo'linadi. Ichki omillarga qiziqishlar, qobiliyatlar, temperament, xarakter xususiyatlari, motivatsiya va shaxsiy qadriyatlar kiradi. Tashqi omillar esa oilaviy muhit, ota-onalar fikri, maktabning ta'siri, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va mehnat bozori ehtiyojlaridan iborat. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab bitiruvchilar kasb tanlashda qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Ayrim hollarda o'quvchilar kasbni ota-onalar talabi asosida tanlaydilar, boshqalar esa do'stlari yoki jamiyatdagi nufuzli kasblarga taqlid qiladilar. Natijada kasbiy qiziqish va tanlangan mutaxassislik o'rtasida nomuvofiqlik yuzaga keladi. Bu esa keyinchalik kasbiy qoniqmaslik, o'qishga qiziqishning pasayishi yoki kasbni almashtirish holatlariga olib kelishi mumkin. Kasbga yo'naltirish jarayonida psixologik diagnostika muhim o'rin tutadi. Diagnostik metodlar yordamida o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, intellektual salohiyati va shaxsiy xususiyatlari aniqlanadi. Olingan natijalar asosida individual tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu esa o'quvchining o'z imkoniyatlarini real baholashiga va ongli kasbiy qaror qabul qilishiga yordam beradi. Maktab psixologi va sinf rahbarining hamkorlikdagi faoliyati kasbga yo'naltirish ishlarining samaradorligini

oshirishda muhim ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganib, ularga kasbiy maslahatlar beradi. Pedagoglar esa fanlarga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish va kasblar haqida tizimli ma'lumot berish orqali kasbiy motivatsiyani shakllantiradilar.

Kasbga yo'naltirishda oilaning roli alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining qiziqishlari va qobiliyatlarini to'g'ri baholashlari hamda ularga mustaqil tanlov qilish imkoniyatini yaratishlari zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning haddan tashqari bosimi yoki majburlashi natijasida tanlangan kasblar ko'pincha o'quvchining ichki ehtiyojlariga mos kelmaydi. Shu bois oilada kasb tanlash masalalarini muhokama qilishda demokratik yondashuv ustuvor bo'lishi lozim. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida kasbga yo'naltirish ishlarini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish talab etilmoqda. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida yangi kasblar paydo bo'lmoqda, ayrim an'anaviy kasblar esa o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Shu sababli o'quvchilarga nafaqat mavjud kasblar, balki istiqbolli va kelajakda talab yuqori bo'ladigan mutaxassisliklar haqida ham ma'lumot berish zarur. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish ham kasbga yo'naltirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunda o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, muloqot qilish, jamoada ishlash va moslashuvchanlik kabi universal kompetensiyalar rivojlantiriladi. Mazkur kompetensiyalar kelajakdagi kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishda kasbiy uchrashuvlar, ekskursiyalar, ochiq eshiklar kunlari, kasb festivallari va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish yuqori samara beradi. Bunday tadbirlar orqali o'quvchilar turli kasblar bilan yaqindan tanishadilar, mutaxassislar bilan muloqot qiladilar va o'zlarining kasbiy qiziqishlarini aniqlashtiradilar.

Muhokama. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kasbga yo'naltirish jarayoni faqat ma'lum bir kasb haqida ma'lumot berish bilan cheklanmaydi. U shaxsning o'zini anglash, hayotiy maqsadlarini belgilash va kelajak faoliyatini rejalashtirish jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. Kasbiy o'zini belgilashning muvaffaqiyati o'quvchining individual xususiyatlari bilan bir qatorda ta'lim muassasasida yaratilgan pedagogik sharoitlarga ham bog'liq.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Kasbiy tanlovning to'g'ri amalga oshirilishi o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamiyat taraqqiyotiga qo'shadigan hissasini belgilab beradi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, psixologik diagnostika natijalariga tayanish, ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda zamonaviy mehnat bozori ehtiyojlarini inobatga olish muhim hisoblanadi. Shuningdek, maktablarda kasbiy maslahat xizmatlarini takomillashtirish, innovatsion kasblar haqidagi ma'lumotlarni kengaytirish va amaliy yo'naltirilgan tadbirlarni ko'paytirish kasbga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash darajasi ortadi, ongli kasbiy tanlov qilish imkoniyatlari kengayadi hamda kelajakda malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun mustahkam asos yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lev Vygotsky. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 1991.
2. Aleksei Leontiev. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva, 1975.
3. Evgeny Klimov. Kasb tanlash psixologiyasi. – Moskva, 2004.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
5. Kasbga yo'naltirish va professional diagnostika bo'yicha ilmiy-uslubiy manbalar.